

Željko Kaluderović

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, dr. Zorana Đinđića 2, RS–21000 Novi Sad
zeljko.kaludjerovic@gmail.com

Poimanje globalizacije

Sažetak

Istraživanje poimanja globalizacije u mnogim je svojim elementima slojevito i difuzno, pa nije jednostavno čak ni navesti sve sfere njene aplikacije, kao ni načine manifestiranja. Multidimenzionalnost određenja globalizacije otežana je i zbog toga što ona nije nekakvo stanje, već proces, pa su teškoće njenog opojmljenja povezane sa tematskim racionalnim odnosom prema samom tom procesu. Nakon analize najpoznatijih definicija globalizacije autor je zaključio da je ona u bitnom smislu povezana sa deteritorijalizacijom i reteritorijalizacijom socio-ekonomskog, političkog i kulturnog prostora. Globalizacija, drukčije rečeno, donosi sa sobom zgušnjavanje tj. kompresiju kako prostora tako i vremena, što uzrokuje rast interpersonalnih veza i veću brzinu i protočnost komunikacije među ljudima. Konačno, globalizacija je, po autoru, kompleksan, ambivalentan pa i proturječan proces, koji omogućava širenje međuzavisnosti i produbljivanje socijalnih veza između različitih faktora u gotovo svim aspektima suvremenog života.

Ključne riječi

globalizacija, poimanje, deteritorijalizacija, reteritorijalizacija, prostor, vrijeme, David Held, hiperglobalisti, skeptici, transformacionisti

Iako je sam termin ‘globalizacija’ starijeg datuma, uveden je u upotrebu šezdesetih godina XX. stoljeća, stvarni početak debatâ o globalizaciji puni zamah zadobija tek od kraja osamdesetih i početka devedesetih godina prošlog stoljeća.¹ Unatoč golemoj literaturi o globalizaciji, koja se publicira u posljednja skoro dva desetljeća, još uvijek nema uvjerljive teorije globalizacije, pa čak ni sistematske analize njenih osnovnih karakteristika. Teškoću ne predstavljaju samo različiti pristupi analizi globalizacije već i različite klasifikacije tih pristupa. Problem je izražen i zbog relativno česte, diferencirane i nekritičke upotrebe ‘globalizacije’,² kao i zbog toga što »samorazumljivost« nekog termina nikada nije dovoljna, a njegova poznatost filozofski relevantna, jer ne govori mnogo o njemu samom niti omogućava njegovu spoznatost. Globalizacija je, štoviše, u opasnosti da postane, ako već i nije postala, zgodna fraza našeg vremena: onipotentna reč koja pokriva široko polje aktivnosti od globalnog finansijskog tržišta do interneta,³ a koja istovremeno pruža malo istinskih uvida u suvremena zbivanja i još manje ih objašnjava.

1

Termin je, kako kaže Giddens, došao niotku da da bi danas postao ključna tema u razmatranjima ekonomskih, kulturnih i političkih zbivanja.

2

Dovoljno je reći da je početkom kolovoza 2008. godine postojalo preko 29 milijuna Internet stranica o globalizaciji, i to samo na engleskom jeziku!

3

Ili kao što kaže Clark, globalizacija se odnosi na bilo šta pokrivajući područje od Interneta do hamburgera. I. Clark, *Globalization and International Relations Theory*, Oxford University Press, Oxford 1999., str. 35.

Različiti kriteriji za razvrstavanje pristupa globalizaciji i mnogostruka pitanja koja se tom prilikom otvaraju, uzrokovala su tešku dostižnost zadatka kada bi se htjelo, makar i ovlaš, navesti sve definicije i svi pristupi globalizaciji. Čak i kada bi tako nešto bilo moguće, to svakako ne bi bila intencija autora ovog rada, pošto od pukog navođenja podataka ima malo koristi ako oni nisu praćeni iscrpnim naznakama o izvorima i kontekstu zabilježene upotrebe. Za filozofske svrhe, drugačije rečeno, daleko su značajnija određenja i tumačenja globalizacije koja su grupirana prema odgovarajućim standardima.

U nastavku teksta najprije će biti spomenute definicije koje odražavaju stavove nekih od najpoznatijih teoretičara globalizacije, a zatim i neke od najrelevantnijih klasifikacija globalizacije. Da se istraživanje ne bi rasplinulo u mnogobrojnim elaboracijama same globalizacije, najviše pažnje bit će posvećeno Heldovoj klasifikaciji. Autor pritom neće ulaziti u raspravu koliko su navedene klasifikacije same iscrpne i dosljedne u klasificiranju, i gdje počinje suptilna, ali ipak jasna, distinkcija između teorije globalizacije i manje ili više razvijenih gledišta ili teorijskih generalizacija.

Sljedeće definicije izražavaju neke od vodećih koncepcija i poimanja globalizacije:⁴

- »Neumoljiva integracija tržišta, država-nacija i tehnologija u do sada neviđenom stupnju, koja omogućava pojedincima, korporacijama i državama-nacijama da se protežu širom svijeta dalje, brže, dublje i jeftinije nego ikada ranije (...) širenje slobodnog tržišta kapitalizma praktički do svake zemlje na svijetu.« (T. L. Friedman, *The Lexus and the Olive Tree*, Farrar Straus Giroux, New York 1999., str. 7–8);
- »Integracija svjetske ekonomije« (R. Gilpin, *Global Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 2001., str. 364);
- »Integracija na temelju projekta koji slijedi pravila tržišta na globalnom nivou« (P. McMichael, *Development and Social Change*, Pine Forge Press, Thousand Oaks 2000., str. xxiii, 149);
- »Deteritorijalizacija – ili (...) rast suprateritorijalnih odnosa među narodima« (A. J. Scholte, *Globalization – a critical introduction*, Palgrave, Basingstoke, Hampshire 2000., str. 46);
- »... nije ništa drugo do 'rekolonizacija' u novom ruhu« (J. Neeraj, *Globalisation or Recolonisation*, Pune: Elgar, 2001, str. 6–7);
- »Zgušnjavanje svijeta i pojačavanje svjesnosti svijeta kao cjeline (...) zbiljska globalna međuzavisnost i svjesnost o globalnoj cjelini u dvadesetom stoljeću« (R. Robertson, *Globalization*, Sage, London 1992., str. 8);
- »Društveni proces u kome se gube geografska ograničenja na socijalna i kulturna zbivanja i u kome ljudi sve više postaju toga svjesni« (M. Waters, *Globalization*, Routledge, London 1995., str. 3);
- »... može se definirati kao intenzifikacija široko rasprostranjenih društvenih odnosa, koji povezuju udaljena mjesta na takav način da se lokalna zbivanja oblikuju posredstvom događaja koji se zbivaju miljama daleko i vice versa.« (A. Giddens, *The Consequences of Modernity*, Polity Press, Cambridge 1990., str. 64);
- »Povijesna transformacija koju čini zbir određenih formi i instanci koje (...) postaju ili su postale globalne: a.) putem aktivnog širenja postupaka, vrijednosti, tehnologija i drugih ljudskih proizvoda po čitavom svijetu, b.) kada globalni postupci i sl. vrše rastući utjecaj na živote ljudi, c.) kada svijet služi kao središte ili kao premisa za oblikovanje ljudskih aktivnosti« (M. Albrow, *The Global Age*, Polity, Cambridge 1996., str. 88);

– »... može se razumjeti kao proces (ili niz procesa) koji otjelovljuje transformaciju u prostornoj organizaciji društvenih relacija i poslova, izražen u transkontinentalnim ili međuregionalnim tokovima i mrežama aktivnosti, uzajamnom djelovanju i moći« (D. Held, A. McGrew, D. Goldblatt and J. Perraton, *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Polity Press, Stanford 1999., str. 16).

Sama globalizacija, njeno poimanje i karakter polje su strasnih teorijskih i ideoloških sporova i sukoba rivalskih koncepcija, o čemu su pisali mnogi autori. Jedni u globalizaciji vide otjelotvorenje željezne povijesne nužnosti, za druge je ona samo jedan veliki mit. Na jednoj strani su oni koji tvrde da je globalizacija objektivan i spontan planetarni proces, za druge ona je isključivo projekt⁵ dominacije Zapada, preciznije rečeno amerikanizacije svijeta. Za neke je globalizacija nova i unikatna pojava u ljudskoj povijesti, dok je za druge ona samo proces koji je dovršen u dvadesetom stoljeću širenjem svjetskog kapitalističkog⁶ poretka po čitavoj planeti. Prema jednoj liniji argumentacije globalizacija označava kraj nacionalnih država, dok drugi tvrde da će, u sve integriranijem svijetu, uloga nacionalnih država biti još važnija. Na jednoj strani kaže se da je kulturna homogenizacija neizbježan rezultat globalizacije, dok se na drugoj smatra da će interakcija koja će proizaći iz globalizacije proizvesti novu kulturnu heterogenost. Dok za jednu struju ona označava integraciju svijeta, za druge ona neizbježno izaziva fragmentaciju, sve dublji socijalni jaz između svjetova i sukob civilizacija. Ako dobitnici u globalizaciji nalaze isključivo civilizacijski napredak i nove blagodati za čovječanstvo, za gubitnike ona je samo destruktivna sila.

Ima, zatim, autora kojima 'globalizacija' jednostavno služi za zamijenu različitih pojmova, na primjer 'modernizacije' i 'imperijalizama', ili je sinonimna sa njima, što je slučaj sa pojmom 'internacionalizacije'. U prva dva slučaja 'globalizacija' je naprosto poslužila kao ideološki neutralniji termin, dok je u slučaju 'internacionalizacije' riječ o nepotrebnom preklapanju i nečemu što vodi težem razumijevanju same globalizacije.⁷

Kellner smatra da se stvar dodatno komplicira podjelom između modernista i postmodernista. Dok je za prve globalizacija proces standardizacije i homogenizacije, za druge globalizacija predstavlja izvor hibridizacije i stvaranja veće složenosti društvenih odnosa.

4

Jedno domaće određenje globalizacije kaže da se pod njenim pojmom »misli (...) na moćni i divergentni proces razvitka savremenog svijeta, koji u sebe uključuje razvoj svjetske privrede i svjetskog finansijskog tržišta, enormni tehnički razvoj (elektronska svjetska mreža, ali i interkontinentalne rakete), transformaciju klasičnog političkog odlučivanja povezanu s liberalizacijom svjetskog tržišta, kao i duboke društvene i kulturne transformacije klasičnih društava.« M. A. Perović, *Praktička filozofija*, Grafomedia, Novi Sad 2004., str. 120.

5

Ni stavovi autora koji globalizaciju vide kao projekt nisu jedinstveni. Oni se dijele na one koji smatraju da je globalizacija samo mit, puka od sadržaja ispražnjena misaona konstrukcija, i na one koji misle da je riječ o ideo-

loškom projektu koji se, zahvaljujući utjecajnosti grupa koje ga podržavaju, ostvaruje, odnosno koji ima realan sadržaj.

6

Kellner smatra, na Horkheimerovom tragu, da se može se reći da tko hoće pričati o kapitalizmu mora govoriti o globalizaciji, i da je nemoguće teoretizirati o globalizaciji bez razgovora o restrukturiranju kapitalizma. D. Kellner, »Theorizing Globalization«, *Sociological Theory*, Vol. 20, No. 3, 2002., str. 289.

7

Koliko treba biti pažljiv prilikom uporabe odgovarajućih termina dobro ilustrira Beck, ističući razliku između 'globalizma' s jedne strane, i 'globaliteta' i 'globalizacije' s druge. U. Beck, *Was ist Globalisierung?*, Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1997.

Britanski sociolog Giddens⁸ je potom, kao dvije rivalske škole u analizi globalizacije, naveo teoriju internacionalnih odnosa i Wallernsteinovu teoriju svjetskog sistema.⁹ U suvremenim analizama globalizacije moguće je uočiti i vidne tragove naslijeđa koje daje za pravo onima koji razlikuju neomarksiističke, postmodernizacijske i globalizacijske teorije o globalizaciji, ali i, na tragu Scotta, interpretirati globalizaciju na politički ili dijagnostički način.

Za razliku od prethodnog pristupa utjecajni mislilac Leslie Sklair govori o četiri pristupa analizi globalizacije. Riječ je o pristupima koji u centar pažnje stavljaju: svjetski sistem, globalnu kulturu, globalno društvo i globalni kapitalizam.

Ulrich Beck razlikuje dva osnovna pristupa, u analizi globalizacije. S jedne strane su autori koji inzistiraju na postojanju dominantne logike globalizacije, poput Wallernsteina, Rosenaua, Gilpina, Helda, Robertsona ili Apaduraia, dok su s druge strane oni autori koji sugeriraju i koriste čitav skup uzročnih činitelja u objašnjenju globalizacije. Teško je i nabrojati ove autore, što zbog permanentne rekonceptualizacije svojih pozicija, što zbog naglašavanja pojedinih faktora globalizacije.

U tom smislu i sam Beck se proslavio ističući u prvi plan ideju rizika u kontekstu ekološke dimenzije globalizacije. Robertson je, zatim, jedan od prvih autora koji je naglašavao kulturne aspekte globalizacije. Shaw se istakao naglašavanjem rata kao uzroka globalizacije. Held, Rosenau i Gilpin su na različite načine svoju pažnju fokusirali na političku dimenziju. Susan Strange i Kenichi Ohmae su, između ostalih, istakli tehnološku dimenziju. Apadurai je, premda ističe značaj komunikacijske tehnologije, najviše raspravljao o utjecaju migracija na proces globalizacije. Sklair stavlja kapitalizam u prvi plan, a Soros govori o ulozi financijskih tržišta. Geografsku dimenziju afirmirao je Harvey, a urbanu dimenziju globalizacije Saskia Sassen.¹⁰

Giddens je u početku inzistirao na više dimenzija neophodnih za razumijevanje globalizacije, da bi s vremenom svoju pažnju ipak fokusirao na jednu dimenziju, konkretno tehnološku. Mittelman danas više govori o globalizacijskom sindromu, dok je ranije više bio zainteresiran za uže ekonomske činioce.

Postoji i podjela koja je nastala kao plod isticanja različitih ključnih aktera globalizacije, na tzv. »globalizaciju odozdo« (razni antiglobalizacijski pokreti,¹¹ osobito ljevičarske provenijencije) i »globalizaciju odozgo«¹² (gdje se kao pokretači globalizacije navode transnacionalne organizacije ili snažne nacionalne države poput SAD, ili savezi moćnih država koji se konstituiraju u embrij tzv. svjetske vlade).

Među autorima koji su dali značajan doprinos širem i kompleksnijem shvaćanju globalizacije nesumnjivo je i David Held, profesor političkih znanosti na prestižnoj London School of Economics.¹³ Ranije je spomenuta njegova definicija, a na ovom mjestu treba dodati da globalizaciju, po Heldu, karakteriziraju četiri vrste promjena. Prvo, globalizacija obuhvaća protezanje socijalnih, ekonomskih i političkih aktivnosti preko granica država, regija i kontinenata. Drugo, ona je obilježena jačanjem tj. rastućom važnošću međusobne povezanosti i protoka trgovine, roba i kapitala, ali i kulture i samih ljudi. Treće, globalizacija može biti povezana sa ubrzavanjem globalnih procesa i uzajamnog djelovanja. I četvrto, rastuće protezanje, jačanje i ubrzanje globalnih interakcija može biti povezano sa njihovim sve značajnijim utjecajem na fluidnost granica između lokalnih događaja i globalnih događanja. Globalizacija se, jednostavnije rečeno, po Heldu, može misliti kao širenje, intenzifikacija, ubrzavanje i povećavanje značaja i utjecaja međusobne povezanosti ljudi širom planete.

Heldova klasifikacija¹⁴ na *hiperglobaliste*, *skeptike* i *transformacioniste* je svakako najpoznatija, iako samo jedna od obilja različitih koncepcija, teorijskih struja i škola mišljenja. Budući da globalizacija nije neutralan termin, svaka od ove tri škole daje različite prikaze globalizacije, odnosno pokušava na diverzificiran način razumjeti i objasniti ovaj fenomen. Naravno, i pored međusobne raznolikosti, svaka od spomenutih perspektiva reflektira i skup općih argumenata o globalizaciji koji se tiču njene konceptualizacije, *novuma* njenog pojavljivanja na povijesnoj pozornici, implikacija na položaj i moć država, mogućnosti njenog »uljudivanja« i demokratizacije, te povijesnih dostignuća i namjera.

O globalizaciji se, po hiperglobalistima, najčešće može govoriti kao o potpuno novoj eri koju karakterizira globalni kapitalizam, globalno upravljanje i globalno građansko društvo. Ono što razlikuje sadašnje doba od proteklih vremena je egzistencija jedne globalne ekonomije koja transcendirira i ujedinjuje najveće ekonomske regije u svijetu.¹⁵ U različitim osvrtima na »manični kapitalizam«, »turbo-kapitalizam«¹⁶ ili »supra-teritorijalni kapitalizam«, ovi (hiper)globalisti nastoje da dokuče kvalitativnu promjenu koja se pojavljuje u prostornoj organizaciji i dinamici novog svjetskog kapitalističkog poretka. Po njima, imanentno dinamici ovog novog kapitalizma je izmještanje strateških ekonomskih aktivnosti izvan okvira nacionalnih država. Danas svjetski finansijski i korporativni kapital, više nego države, ostvaruje odlučujući utjecaj na organizaciju, mjesto i distribuciju ekonomske moći i dobara.

8

Giddens je poznat kao savjetnik bivšeg britanskog premijera Tonya Blaira i bivšeg američkog predsjednika Billa Clintona, ali i kao promoter tzv. »trećeg puta« u politici.

9

Značaj teoretičara svjetskog sistema za debate o globalizaciji je ipak posredan. Oni su naime sve do nedavno izbjegavali koristiti termin 'globalizacija', smatrajući ga potpuno izlišnim u teorijskom pogledu. Antropolog Jonathan Friedman, inače blizak ovoj školi, pravio je razliku između teorija o globalnom sistemu, koje jesu znanstvene teorije, i koncepta globalizacije koji je, po njemu, puka deskripcija suvremenih zbivanja bez teorijske osnove i ozbiljnog znanstvenog pokrića, i bez stvarnog teorijskog značaja. Sam Wallerstein je pak na stanovištu da je globalizacija naprosto ideološki mit.

10

V. Vuletić, »Rivalski pristupi u izučavanju globalizacije«, str. 33, u: *Aspekti globalizacije*, priredili V. Pavićević... [et al.]. Preuzeto sa Internet adrese: <http://www.bos.org.yu/materijali/aspekti.pdf>.

11

Prvi masovni protesti protiv globalizacije registrirani su tokom održavanja *summita* WTO-a u američkom gradu Seattleu 1999. godine. Od tada razni antiglobalizacijski pokreti gotovo uvijek organiziraju protestne skupove kada se susreću predstavnici WTO-a, Svjetske banke, G-8 i sl.

12

Parafrazirajući Foucaulta može se reći da gdje god postoji globalizacija odozgo, kao nametanje kapitalističke logike, tamo će biti i otpora i borbe.

13

Tipovi globalizacije po Heldu su: »gusta« globalizacija, »rasprostrta« (»difuzna«) globalizacija, »obuhvatna« (»ekspanzivna«) globalizacija i »rijetka« globalizacija. D. Held, A. McGrew, D. Goldblatt i J. Perraton, *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Polity Press, Stanford 1999., str. 211–222.

14

Kritika Heldove klasifikacije, odnosno »neadekvatnog određenja globalizacije«, može se pronaći u radu: B. Michael, »Theorising the Politics of Globalisation: A Critique of Held et al.'s 'Transformationalism'«. Preuzeto sa: <http://www.fatih.edu.tr/~jesr/Globalisation.pdf>.

15

K. Ohmae, *The End of the Nation State*, Free Press, New York 1995.

16

U ekonomiji koja se temelji na bitovima, »trenutnost« postaje glavni pokretač i glavna varijabla u mjerenju ekonomskih aktivnosti i poslovnog uspjeha. Životni vijek proizvoda iz dana u dan sve je kraći. Godine 1990. bilo je potrebno šest godina da novi model automobila prijeđe put od projektantske ploče do prodajnog salona, dok je danas za to potrebno dvije godine, pa čak i manje.

Unutar ovog pravca postoji značajno normativno neslaganje između neoliberala, koji pozdravljaju trijumf autonomije pojedinca i tržišnih principa, i radikalnih aktivista ili neomarksista, za koje suvremena globalizacija predstavlja pobjedu okrutnog i eksploatatorskog globalnog kapitalizma. Unatoč divergentnim ideološkim stavovima zajedničko uvjerenje hiperglobalista je: globalizacija je primarno ekonomski fenomen, ekonomija u svijetu je sve više integrirana i potreba za globalnim kapitalom nameće odgovarajuću ekonomsku disciplinu, koja aficira većinu vlada u svijetu do te mjere da je politika sve manje »umijeće mogućeg«, a sve više prakticiranje »valjanog ekonomskog upravljanja«.

Hiperglobalisti, po Heldovoj interpretaciji, priznaju da globalizacija dovodi do sve veće polarizacije u društvu između gubitnika¹⁷ i dobitnika novog ekonomskog poretka. No, prema ambicioznom neoliberalnom pogledu, ovo ipak nužno ne znači da jedni moraju izgubiti mnogo ili sve da bi drugi dobili isto toliko. Pojedini segmenti unutar država možda mogu i proći loše u globalnoj utakmici, ali zato svaka država ima svojih komparativnih prednosti koje će prije ili kasnije doći do izražaja u otvorenoj i fer borbi na svjetskom tržištu. Neoliberali kao da ne žele vidjeti da globalni kapitalizam ne samo da stvara nego i direktno radi na osnaživanju strukturnih oblika nejednakosti, kako unutar država tako i između država. Neoliberalna ideja o demontiranju socijalne države i drastičnom sužavanju ekonomske pomoći neizbježno vodi k malignim socijalnim posljedicama. Pečujlić u radu »Globalizacija – dva lika sveta« dodaje:

»Nasuprot socijalnom kapitalizmu, projektu 'države blagostanja', koji je istovremeno povećavao bogatstvo i rasprostirao dobrobit na sve šire socijalne slojeve, neoliberalna formula sve brže uvećava bogatstvo uske elite ali istovremeno povećava socijalnu nejednakost i vodi ka globalizaciji siromaštva (...) Uporedna slika dva historijska razdoblja: perioda 1960–1980 i razdoblja 1980–2000, koja odgovara vladavini dva različita ekonomska modela, ogoljeno pokazuje da je, prema svim pokazateljima, napredak u posljednja dva decenije globalizacije izrazito manji, da je znatno usporen ili potpuno zaustavljen. Rast bruto nacionalnog dohotka drastično je opao (...) U drugom razdoblju nezaposlenost je i u zemljama Europske unije uvećana 3–6 puta (...) Disparitet u prihodima između najbogatijih i najsiromašnijih zemalja iznosio je početkom 19. veka 1:3, da bi se 'meteorskom brzinom' popeo na 1:13 početkom XX veka. No, dok su šezdesetih godina prošlog veka, u ekonomiji 'države blagostanja', razlike iznosile 1:30, u vreme vladavine neoliberalizma (devedesetih) one su skočile na 1:60, a posle samo 7 godina na 1:74, i potom na 1:84 (UN Report 1999; W. Robinson, 1995). Do pre dve decenije 10% najbogatijih zemalja sveta imalo je prihod 77 puta veći od 10% najsiromašnijih zemalja, danas je prihod veći 124 puta (...) Sve dulja socijalna polarizacija ne vlada samo između Prvog i Trećeg svijeta, kraci 'Novog siromaštva' se šire i unutar bogatih društava. 'Crne rupe globalizacije', ljudi i teritoriji isključeni iz napretka, nalaze se u svakom velikom gradu Prvog sveta, u američkim gradskim getoima, francuskim naseljima severnoafrikanaca, japanskim Zoseba četvrtima. One su naseljene milionima beskućnika, svetom prostitucije, kriminala i droge, bolesnih i nepismenih.« (M. Castells, str. 168)¹⁸

U ekonomiji bez državnih granica nacionalne vlade su svedene jedva na nešto više do transmisiju globalnog kapitala, ili su naprosto posredne institucije između sve moćnijih lokalnih, regionalnih i globalnih organizama upravljanja. Globalizacija, smatraju hiperglobalisti, označava kraj nacionalne države, ona je gotovo potpuno ispraznila njenu autonomiju i suverenitet. Propadanje ili erodiranje moći i značaja nacionalnih država i starih struktura odvija se pod okriljem i vodstvom kapitalizma i novih tehnologija. Postojeće multilateralne institucije koje dominiraju svjetskom ekonomijom, posebno G8, MMF, Svjetska banka i Svjetska trgovinska organizacija, najčešće funkcioniraju tako da pothranjuju nastajuću »civilizaciju globalnog tržišta«.

Izvjescno je da što više institucije regionalnog i globalnog upravljanja budu igrale veću i značajniju ulogu, suverenitet i autonomija samih država bit će

manji i beznačajniji. Sa druge strane, sve su lakši oblici suradnje ljudi iz različitih država, uz rast globalnih infrastruktura komunikacije i snažnu svijest o mnogim zajedničkim interesima, bez obzira na to odakle tko potiče. Ovo bi trebalo, po hiperglobalistima, svjedočiti da je na djelu nastanak »globalnog građanskog društva«.¹⁹

Prema mnogim teoretičarima, i Fukuyamina slika svijeta, odnosno njegova pretjerano optimistička najava kraja povijesti, treba biti shvaćena kao hiperglobalistička teza. Na planu društvene strukture zbiva se preoblikovanje sveukupnih društvenih odnosa, što bi u konačnom trebalo rezultirati, po Heldu, stvaranjem jedne nove globalne civilizacije. Hiperglobalisti su na koncu suglasni da globalizacija, bez obzira razmatra li se iz liberalne ili radikalno ljevičarske perspektive, predstavlja utjelovljenje fundamentalnog preoblikovanja »poretka ljudskog djelovanja«.²⁰

Informatičko-medijska revolucija i njeni kulturni proizvodi prelaze geografske granice i svojim kulturnim zračenjem preoblikuju lokalni kulturni prostor. Beskrajno se proširuju lokalni horizonti, vrši se homogenizacija ukusa, zabave i hrane, kao i životnih stilova. Slike koje se neprestano smjenjuju na malim ekranima (filmovi, TV serije, zabavne emisije, pop ikone, tzv. *celebrity*, pa i obične vijesti) deteritorijaliziraju duhovni život, formiraju kulturu bogatu globalnim informacijama. Usporedno sa planetarnom masovnom kulturom, formira se i kozmopolitska kultura, duh otvorenosti prema svijetu, osjećanje građanina svijeta koji nadilazi lokalni milje.²¹

Skeptici, sa druge strane, na tragu podataka o protoku roba, usluga, kapitala i ljudi u posljednjih stotinjak godina, stoje na stanovištu da sadašnji nivo ekonomske međuzavisnosti u svijetu u povijesnom smislu ne predstavlja nikakav presedan.²² Po njima se manje može govoriti o globalizaciji, jer ona nužno implicira potpuno integriranu svjetsku ekonomiju, a više o povećanom nivou internacionalizacije odnosno interakcije između pretežno nacionalnih

17

Neki autori terorizam vide kao ekspresiju tamne strane globalizacije, ili kao radikalni izraz tzv. »globofoba«, odnosno gubitnika globalizacije.

18

M. Pečujlić, »Globalizacija – dva lika sveta«, str. 13–14, u: *Aspekti globalizacije*, priredili V. Pavičević...[et al.]. Preuzeto sa: <http://www.bos.org.yu/materijali/aspekti.pdf>.

19

Ekonomska i politička moć, po hiperglobalistima, premješta se izvan državnih i nacionalnih okvira i širi do te mjere da nacionalne države postaju »prijelazni oblici organizacije za upravljanje ekonomskim poslovima«. (K. Ohmae, *The End of the Nation State*, Free Press, New York 1995.)

20

M. Albrow, *The Impact of Globalization on Sociological Concepts: Community, Culture and Milieu*, Routledge, New York-London 1996.

21

Ono što hiperglobalisti teže priznaju je da je veliki proces »deteritorijalizacije kulture«,

raskidanje lokalnih kulturnih okvira, krajnje neravnomjeran. On zahvaća relativno mali postotak svjetskog stanovništva, situiranije i mobilnije slojeve bogatih društava, što pokazuje da je u stvari riječ o jednoj vrsti »vesternizacije« svijeta. Najvećem dijelu žitelja Trećeg svijeta borba za golo preživljavanje ostavlja malo prostora za blagodatni potrošačke kulture ili prednosti satelitskih telefona i širokopoljnog Interneta. Oni ostaju prikovani za mikro-teritorij na kojem su rođeni, njihova sudbina je, kako kaže Baumann, »lokalni kavez«.

22

Gordon (D. Gordon, »The Global Economy: New Edifice or Crumbling Foundations«, *New Left Review*, Vol. 168, 1988.) i Weiss (L. Weiss, *The Myth of the Powerless State*, Cornell University Press, Ithaca 1988.), čak smatraju da je u geografskom smislu, u usporedbi s vremenom velikih svjetskih imperija, međunarodna ekonomija postala značajno manje globalna.

ekonomija.²³ Skeptici se, prilikom obrazlaganja teze da je globalizacija mit, u potpunosti oslanjaju na ekonomističku koncepciju globalizacije, poistovjećujući je primarno sa savršeno integriranim globalnim tržištem. Tvrdeći da nivo ekonomske integracije ne zadovoljava ovaj »ideal tip«, i da je takva integracija manje osobena nego ona u XIX. stoljeću (eri klasičnog »zlatnog standarda«), skeptici samouvjereno zaključuju da su dosezi suvremene »globalizacije« u potpunosti prenačlašeni. Oni zato smatraju da su hiperglobalističke teze u osnovi pogrešne i politički naivne, s obzirom da potcjenjuju snažnu i permanentnu moć nacionalnih vlada da reguliraju međunarodne ekonomske aktivnosti. Po skepticima intenzitet internacionalizacije ne samo da nije izvan nacionalne kontrole, već on zavisi od regulatornih moći nacionalnih vlada, koje omogućuju i jamče kontinuiranu ekonomsku liberalizaciju.

Ako se bilo kakav zaključak može izvući iz trenutne socio-političke situacije onda je to, po skepticima, činjenica da je ekonomska djelatnost podvrgnuta svojevrsnoj »regionalizaciji«,²⁴ jer se svjetska ekonomija dominantno odvija između tri velika financijska i trgovačka bloka: Europe, Azijsko-pacifičke regije i Sjeverne Amerike.²⁵

Skeptici su također skloni primati s rezervom pretpostavku da internacionalizacija predstavlja rađanje novog, manje državocentričkog svjetskog poretka. Oni ukazuju na rastuću važnost nacionalnih vlada u regulaciji i aktivnoj promociji prekograničnih ekonomskih djelatnosti. Vlade ne samo da nisu pasivne žrtve internacionalizacije, već su one same njeni vodeći kreatori. Gilpin npr. razmatra internacionalizaciju kao nusprodukt amerikaniziranog multilateralnog ekonomskog poretka koji, kao posljedica Drugog svjetskog rata, daje zamašnjak liberalizaciji nacionalnih ekonomija. Iz drugačije perspektive gledano, Callinicos²⁶ objašnjava trenutnu intenzifikaciju svjetske trgovine i širenje stranih investicija jednostavno kao novu fazu Zapadnog imperijalizma, u koji su nacionalne vlade, inače u direktnoj vezi sa monopolskim kapitalom, duboko involvirane.

Unatoč razlikama u naglašavanju pojedinih aspekata, postoji konvergencija u stavovima samih skeptičara koja se ogleda u tvrdnjama da, koje god bile njene stvarne pokretačke sile, internacionalizacija nije praćena erozijom i smanjenjem nejednakosti između razvijenog Sjevera i nerazvijenog Juga, već naprotiv, sve većom ekonomskom marginalizacijom velikog broja država koje se, pomalo eufemistički, nazivaju »zemljama u razvoju«. Kako trgovina i investicije između bogatih zemalja razvijenog Sjevera rastu i intenzificiraju se, jednako tako raste i isključenost i marginalizacija većine država ostatka svijeta. Štoviše, može se dovesti u pitanje i uobičajeno vjerovanje da se nova međunarodna podjela rada odvija tako da je deindustrijalizacija na Sjeveru praćena operacijama multinacionalnih kompanija koje premještaju poslove i tako industrijaliziraju Jug Zemljine polukugle. Allen i Thompson,²⁷ recimo, razbijaju »mit« o »globalnim korporacijama«, naglašavajući činjenicu da strane investicije cirkuliraju i razmjenjuju se uglavnom između najrazvijenijih kapitalističkih država,²⁸ i da većina multinacionalnih kompanija ostaju primarno tvorevina vlastitih država ili regija. U skladu sa tim je i skeptička teza koja odbacuje stav da internacionalizacija donosi temeljito ili barem značajno restrukturiranje globalnih ekonomskih relacija. U ovom smislu, skeptici stoje na poziciji duboko ukorijenjenih oblika nejednakosti i snažne hijerarhije u svjetskoj ekonomiji, koja se u strukturnom smislu promijenila vrlo malo u posljednjem stoljeću.

Duboka nejednakost, po mišljenju mnogih skeptika, pospješuje sve vrste fundamentalizama i agresivnih nacionalizama, više nego što doprinosi nastanku

globalne civilizacije, i dovodi do fragmentiranja svijeta u civilizacijske blokove te kulturne i etničke enklave. Huntington²⁹ je ukazivao da je novo doba donijelo ogromne strahote, od žestokih međudržavnih i građanskih ratova širom planete, preko jačanja terorizma i različitih oblika organiziranog kriminala, donoseći porast trenda opće nesigurnosti življenja. Sve ovo je on sažeo u poznatoj sintagmi o »sukobu civilizacija«, a Barber je novu epohu okarakterizirao kao vrijeme izbora između dva zla, koja je simbolično nazvao McSvijet i Džihad. On je u stvari kontrastirao homogenizirajuće, komercijalizirane tendencije globalne ekonomije i kulture sa tradicionalnim kulturama, koje se najčešće opiru globalizirajućim procesima. Thomas Friedman je napravio naoko benigniju distinkciju između Lexusa i masline. Lexus je automobil iz poznate japanske tvornice Toyota, koji simbolizira modernizaciju, bogatstvo, luksuz i potrošački mentalitet Zapada, dok drvo masline, nasuprot, reprezentira korijenje, tradiciju i stabilnu zajednicu. Produbljivanje globalne nejednakosti, stvarna politika međunarodnih odnosa i »sukob civilizacija«, razotkrivaju varljivu prirodu »globalnog upravljanja« (»Global Governance«) u tolikoj mjeri da rukovođenje svjetskim poretkom ostaje, kao u što je i bilo u posljednjih stotinjak godina, dominantno u rukama Zapadnih država. U tom smislu skeptičari razumiju »globalno upravljanje« i ekonomsku internacionalizaciju kao primarno Zapadne projekte, čiji je osnovni zadatak održanje dominacije Zapada u svjetskim poslovima. Odlučujuće obilježje međunarodnog poretka stoga nije međuzavisnost, već zavisnost.³⁰ Na skeptičkom tragu moglo bi se reći da će »međunarodni poredak« i »međunarodna solidarnost«³¹ uvijek biti

23

P. Hirst, G. Thompson, »Global Myths and National Policies«, *Renewal*, Vol. 4, No. 2, 1996b.

24

Skeptici 'globalizaciju' i 'regionalizaciju' razmatraju kao međusobno suprotstavljene pojmove.

25

Taj proces odnosa između tri velika bloka poznat je pod imenom »trijadizacija«. Postojanje tri pola, po skepticima, vidi se sasvim jasno u gotovo svim aspektima međunarodnih odnosa. Na području globalnih komunikacija, koncentriranje skupih kablova od optičkih vlakana u »informativne super autoceste« odvija se prvenstveno na relaciji Sjeverna Amerika – Europa – Istočna Azija. Linné tvrdi da se otprilike 80% razmjene u svijetu odvija između SAD-a, Europe i Japana. T. Linné, *Globalization: Winners and Losers*, Preuzeto sa: <http://www.iehei.org/bibliotheque/AnnaDIMITROVA.pdf>.

26

A. Callinicos et al., *Marxism and the New Imperialism*, Bookmarks, London 1994.

27

J. Allen, G. Thompson, »Think global, then think again – economic globalization in context«, *Area*, Vol. 29, No. 3, 1997.

28

Činjenica je da se vanjska trgovina npr. Njemačke još uvijek većim dijelom odvija s

drugim zapadnim industrijskim zemljama. Podaci za 1993. god. pokazuju da iz takvih država potječe 77,81% njemačkog uvoza i da u njih ona izvozi 77,29% vlastitih proizvoda. S afričkim, američkim i azijskim zemljama s relativno malim prihodima, odvijalo se iste 1993. godine svega oko 20% njemačke vanjske trgovine.

29

S. Huntington, *The Clash of Civilizations*, Simon and Schuster, New York 1996.

30

Autor ima stav da odgovor na autoritarni lik globalizacije i njene rizike ipak nije izolacija, odnosno svojevrsni antiglobalizacijski fundamentalizam. Samo ekstremisti, lišeni osjećanja za nove realnosti, nastupajuće doba mogu zamisliti kao svijet samodovoljnih nacionalnih ekonomija i da u novoj supertehnologiji vide samo novo zlo. Samo fundamentalisti vjeruju da nacionalnu kulturu treba potpuno konzervirati, da je jedini put napretka – radikalan raskid sa globalnim poretkom koji se rađa.

31

Da se i pojam »međunarodne solidarnosti« može relativizirati dobro ilustrira, na prvi pogled neočekivan, podatak da se pomoć »zemljama u razvoju«, kada se promatra u realnim iznosima, drastično smanjuje, i da je za nekoliko desetljeća ekonomska pomoć najrazvijenijih država smanjena za 4 puta.

slogani onih koji se osjećaju dovoljno snažno i moćno da ih mogu nametnuti drugima.

Pojmovi kulturne homogenizacije i globalne kulture su također samo unaprijeđeni i zakamuflirani mitovi koji lako padaju pred snažnim skeptičkim argumentima. U stvarnosti se lako može detektirati poriv ka kulturnoj hegemoniji Zapada, k stvaranju monokulture, potpunoj uniformnosti i standardizaciji životnih stilova, razaranju svih drugih verzija i načina na koji život može da se živi. Umjesto »vesternizacije«, preciznije je govoriti o »amerikanizaciji«, odnosno »mekdonaldizaciji« i »kokakol(on)izaciji« kulture. Slijedeći skeptike treba reći da kao što je u političkoj sferi duboko netočna i kontraproaktivna teza hiperglobalista o smrti nacionalne države i suvereniteta, jednako je neistinita i štetna njihova predikcija o smrti nacionalnih, lokalnih kultura, kao neizlječivo parohijalnih i konzervativnih, odnosno kao arhaičnih ostataka prohujalih vremena.

Najzad, kao specifičan odgovor na ove međusobno različite, a djelomično i suprotstavljene teze javili su se autori koji, može se reći, danas čine *mainstream*, a koji pokušavaju pokazati da je globalizacija realan proces, ali istovremeno kompleksan i proturječan fenomen. Noseća teza transformacionista je ta da globalizacija pokreće i dinamizira socijalne, političke i ekonomske promjene, i da preobražava kako moderna društva tako i cjelokupan svjetski poredak. Suvremeni procesi globalizacije su, prema njima, bez presedana u ljudskoj povijesti, pa zajednice i vlade širom svijeta trebaju pronaći moduse prilagođavanja novoj realnosti, koju karakterizira nepostojanje oštre razlike između međunarodnih i domaćih, odnosno vanjskih i unutrašnjih poslova. Za Rosenaua³² recimo, rast »inter-domaćih« poslova određuje »nove granice«, širenje političkog, ekonomskog i društvenog prostora u kome je sudbina zajednicâ i društava odlučena. Globalizacija je stoga viđena kao moćna sila koja ima zadatak transformirati svijet, pa je stoga i odgovorna za masivnu i korjenitu reorganizaciju društava, ekonomijâ, upravljačkih institucija i svjetskog poretka kao takvog.

Ipak, smjer ove reorganizacije nije unaprijed determiniran s obzirom na činjenicu da se globalizacija razmatra kao proces koji je nepredvidiv u bitnom smislu. U pitanju je, drugačije rečeno, otvorena dinamička koncepcija koja nema jasnu direkciju, ni način transformacije svijeta. Usporedba sa hiperglobalističkim i skeptičkim pogledima, pokazuje da transformacionisti ne postavljaju precizne zahtjeve za budućim pravcima globalizacije, niti traže da se sadašnji ocjenjuju prema nekom pojedinačnom i nepromjenjivom ideal-tipu globaliziranog svijeta. Oni radije spominju globalizaciju kao dugoročan povijesni proces koji je obilježen kontradiktornostima i koji je u značajnoj mjeri oblikovan nizom kombiniranih faktora.

Oprez transformacionista oko same budućnosti globalizacije izražen je zbog uvjerenja da su suvremeni modaliteti globalnih ekonomskih, političkih, kulturnih, tehnoloških, vojnih, ekoloških i migratornih tokova teško predvidivi te da se ne mogu usporediti ni sa jednim drugim razdobljem u ljudskoj povijesti. Duboka povezanost svijeta u jednu cjelinu nije, naravno, uzeta kao potvrda konvergencije ili skorog nadolaska jednog jedinstvenog svjetskog društva. Nasuprot tome, za transformacioniste, globalizacija je povezana sa novim oblicima globalne stratifikacije u kojoj pojedine države, društva ili zajednice postaju sve više premrežene i povezane u jedan globalni poredak, dok druge države, društva ili zajednice bivaju sve više marginalizirane. Govoriti o podjeli na Sjever i Jug, odnosno o Prvom i Trećem svijetu, znači previdjeti načine na koje globalizacija preinačuje tradicionalne forme uspostavljanja, ali

i raskidanja veza između država, tvoreći ubrzano nove hijerarhijske odnose i prodirući u sve regije i države svijeta. Transformacionisti misle da više ne treba govoriti o klasičnoj piramidalnoj shemi socijalne strukture, s uskom i malobrojnom elitom na vrhu i sve širim i brojnijim slojevima kako se ide k dužljestvici, već o troslojnoj shemi nalik koncentričnim krugovima. Svaki krug u ovoj shemi prelazi nacionalne okvire i granice, reprezentirajući najprije elitu, zatim tzv. »zadovoljne«, dok treći krug čine oni koji su na margini.³³

Preuređivanje oblika globalne stratifikacije povezano je sa rastućom deterritorijalizacijom ekonomskih, i ne samo ekonomskih, aktivnosti kao što i proizvodnja i finansijsko poslovanje sve više zadobivaju globalnu i transnacionalnu dimenziju. Transformacionisti smatraju da se nacionalne ekonomije preobražavaju procesom ekonomske globalizacije u tolikoj mjeri da nacionalni ekonomski prostor naprosto ne koincidira više sa nacionalnim i državnim granicama. U tako globaliziranoj ekonomiji sistemi proizvodnje koji nadilaze granice pojedinih država, trgovina i finansijsko poslovanje čak su čvršće povezani nego neke tradicionalne vrijednosti koje povezuju zajednice i ljude na različitim kontinentima.

Suvremena globalizacija, po mišljenju transformacionista, rekonstituirala ili »re-dizajnirala« moć, funkcije i autoritet nacionalnih vlada. Premda ne dovode u pitanje pravo država na efektivnu kontrolu onoga što se zbiva na njenom teritoriju, transformacionisti smatraju da rame uz rame sa uobičajenim poimanjem suvereniteta i integriteta može, do određene mjere, korespondirati i nadležnost međunarodnih institucija, kao i obveze koje proizilaze iz normi međunarodnog prava. Ovo je vidljivo u mnogim transnacionalnim organizacijama poput ASEAN-a, NAFTA-e, APEC-a, OECD-a, WTO-a ili EU. U Europskoj uniji, na primjer, postoji koegzistencija i paralelno funkcioniranje nacionalnih vlada, regionalnih i lokalnih skupština, kao i odluka i normi koje se donose u središtu ove organizacije. Prenošenje nadležnosti i njihovo nadopunjavanje omogućava da za mnoge građane Europe, pored vlastite prijestolnice, postoji još jedan glavni grad (Bruxelles), i to ne samo u simboličkoj ravni. U ovakvim izmijenjenim okolnostima pojam nacionalne države kao samostalne, autonomne i potpuno nezavisne jedinice predstavlja sve više eho prošlih vremena, a sve manje sliku stvarnog stanja stvari u nekoj modernoj državi. Globalizacija je, po transformacionističkom pristupu, povezana sa rekonceptualizacijom, transformacijom ili diferencijacijom relacija između suvereniteta, teritorijalnog integriteta i moći države.³⁴

Tvrdeći da globalizacija transformira ili rekonstituirala moć i autoritet nacionalnih vlada, transformacionisti odbacuju hiperglobalističku tezu o prestanku suvereniteta nacionalnih država, ali i skeptički stav o odsustvu bilo kakvih značajnijih promjena u posljednjim desteljećima. Umjesto ovih, često do krajnosti polariziranih, stanovišta, transformacionisti jednostavno misle da novi model suvereniteta samo potiskuje tradicionalnu koncepciju države kao apsolutne, nedjeljive, teritorijalno ekskluzivne i cjelovite forme javne moći. Pojam suvereniteta danas, po njima, treba razumjeti »... manje kao teritori-

32

J. N. Rosenau, *Along the domestic-foreign frontier*, Cambridge University Press, Cambridge 1997.

33

A. Hoogvelt, *Globalisation and the Postcolonial World: The New Political Economy of Development*, Macmillan Press, London 1997.

34

Naravno, postoje države, prije svega one najveće, koje ideju suvereniteta bez ikakvih promjena i dalje prakticiraju, najčešće ignorirajući (novo)uspostavljene norme i institucije.

jalno omeđen prostor, a više kao politički resurs pogađanja koji karakterizira složene transnacionalne mreže«. ³⁵

Ovo naravno ne znači da, po transformacionistima, državne granice više nemaju nikakvu političku, vojnu ili simboličku funkciju ili značaj, nego priznanje da njihovo razmatranje kao primarno prostornih repera modernog života označava da se one mogu relativizirati u eri sve intenzivnije globalizacije. Stav transformacionista je da je globalizacija povezana ne samo sa novim modusima suvereniteta nego i sa nastankom moćnih i snažnih ne-teritorijalnih formi ekonomskog i političkog organiziranja na globalnom nivou, kao što su multinacionalne korporacije, transnacionalni društveni pokreti, internacionalne regulatorne agencije i slično. Svijet ne može više biti razmatran isključivo kao državocentričan, ili kao onaj u kome države dominiraju, jer se danas autoritet difuzno raspoređuje između javnih i privatnih agencija na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou.

U ovako izmijenjenom globalnom poretku, potrebno je prilagođavanje oblika i funkcija države, kao što i samo upravljanje zahtijeva koherentnu strategiju povezivanja u globaliziranom svijetu. Relevantne strategije kreću se u rasponu od neoliberalnog modela minimalne države preko tzv. razvojnog modela države (u kome je vlada ključni promotor ekonomske ekspanzije) pa sve do katalitičke države (u kojoj je vlada ona koja omogućava i olakšava zajedničko djelovanje). Globalizacija ne dovodi do »smrti« države, nego ona, po transformacionistima, potiče čitav spektar adaptabilnih strategija, i u određenom smislu omogućava djelotvorniju državu. Prema tome, moć nacionalnih vlada nije nužno oslabljena procesom globalizacije, već je naprotiv rekonstituirana i restrukturirana, odgovarajući tako na rastuću složenost postupaka upravljanja u sve više povezanom svijetu.

Specifičan posredni stav transformacionista dobro se ogleda i u novim pojmovima koji su stvoreni da bi se opisao sadržaj aktualne globalizacije. Antiteza globalizacija-lokalizacija sintetizirana je u pojmu 'glocalizacija', koji generalno upućuje na prožimanje lokalnih sadržaja globalnim uticajima (R. Robertson). Spor oko ključnih aktera koji djeluju u suvremenom svijetu, gdje jedni ističu nacionalne države, a drugi transnacionalne organizacije, pokušava se nadići shvaćanjem o tzv. postinternacionalnom dobu politike. Kada je o kulturi riječ, dihotomija homogenizacija-heterogenizacija nadiđena je uvođenjem pojma 'hibridizacija kulture'. ³⁶

Adaptacija lokalnih društava novom redu stvari postaje nalog XXI. stoljeća koji se teško može ignorirati. No, adaptacija nije imperativ samo zbog snažnih pritisaka izvana, ona predstavlja i imanentnu potrebu svakog društva, način preuzimanja i kvalitativne prerade superiornijih civilizacijskih tekovina, moderne tehnologije, efikasnijeg tržišnog gospodarstva, demokratskih formi političkog života i ljudskih prava, proširivanja lokalnih kulturnih horizonata.

Neophodnost demokratizacije globalnog poretka – transnacionalnih i nadnacionalnih institucija, formi vladavine – druga je strana istog izazova: stvaranja pristojnog »svjetskog društva«. Niz je grupa i socijalnih pokreta, kulturnih, znanstvenih, filozofskih i političkih elita, koje tamne strane i rizici autoritarne forme globalizacije pokreću u potragu za korekcijama i alternativama, »za jednom drugačijom formom mondijalizacije«. U ekonomsko-socijalnoj sferi, umjesto globalizacije siromaštva zahtijeva se ublažavanje siromaštva, umanjivanje jaza između društava, otpisivanje dugova siromašnim zemljama, oporezivanje špekulativnog financijskog kapitala i uvođenje bazičnog, minimalnog dohotka za sve građane. Na političkoj areni nastaju projekti kozmopolitske demokracije – od lokalne participacije građana, preko učešća u od-

lučivanju na regionalnom nivou (»zajednički«, »podijeljeni suverenitet«), do reforme OUN-a i donošenja demokratskog svjetskog zakonodavstva. Snažna je težnja za preokretima od unipolarnog k multipolarnoj svjetskoj zajednici. Na mjesto poništavanja nacionalne kulture i sukoba civilizacija stupaju projekti pluralizma kultura, uzajamnog obogaćivanja i ukrštanja civilizacija.

Autor smatra da se epoha nastajanja »svjetskog društva« odnosno globalnog poretka ne svodi primarno na borbu za ili protiv globalizacije. Stvarni sukob se vodi oko socijalne prirode i povijesne forme globalizacije. Kakav će oblik i formu zadobiti globalizacija: da li humaniji i društveno odgovorniji aspekt ili nehumaniji i »profitabilniji« aspekt, da li demokratičniji ili možda autoritaran lik – oko toga se u stvari lome koplja. Stoga je vrlo važno da filozofi u svojim spoznajama i uvidima, koji u humanističkim znanostima često imaju karakter vrijednosnih uvjerenja, ne idu ispod dostignutih civilizacijskih standarda etičko-moralne kulture i da globalizaciju promišljaju uz dužan oprez i svjesnost dilema sa kojima se mogu susresti u svom profesionalnom radu. Odgovarajući interdisciplinarni pristup, kao i svijest o odgovornosti, trebao bi rezultirati delikatnijim i odgovornijim odnosom samih filozofa prema mogućnostima vlastite discipline i značaju njenih učinaka. Rasplet spora oko dominantnog oblika globalizacije, konačno, u temeljnom i doslovnom smislu će odlučiti na koji način će živjeti milijarde običnih ljudi na svijetu.

Literatura

Albrow, M., *The Global Age*, Polity, Cambridge 1996.

Albrow, M., »The Impact of Globalization on Sociological Concepts: Community, Culture and Milieu«, u: Eade J. (ed.), *Living in the Global City*, Rotledge, New York–London 1996.

Allen, J.; Thompson, G., »Think global, then think again – economic globalization in context«, *Area*, Vol. 29, No. 3, 1997.

Barber, B., *Jihad vs. McWorld, How Globalism and Tribalism Are Reshaping the World*, Ballantine Books, New York 1995.

Bauman, Z., *Globalization*, Polity Press, Cambridge 1998.

Beck, U., *Was ist Globalisierung?*, Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1997.

Callinicos A. et al., *Marxism and the New Imperialism*, Bookmarks, London 1994.

Clark, I., *Globalization and International Relations Theory*, Oxford University Press, Oxford 1999.

Friedman, T. L., *The Lexus and the Olive Tree*, Farrar Straus Giroux, New York 1999.

Fukuyama, F., *The End of History and the Last Man*, Hamish Hamilton, London 1992.

Giddens, A., *The Consequences of Modernity*, Polity Press, Cambridge 1990.

Gilpin, R., *Global Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 2001.

Gordon, D., »The Global Economy: New Edifice or Crumbling Foundations«, *New Left Review*, Vol. 168, 1988.

35

R. O. Keohane, »Hobbes's Dilemma and Institutional Change in World Politics: Sovereignty in International Society«, u: H-H. Holm, G. Sorensen, (ur.), *Whose World Order? Uneven Globalization and the End of the Cold War*, Westview Press, Boulder 1995., str. 165–186.

36

Stavovi D. Helda i istomišljenika koji su ovdje navedeni, osim u njihovim knjigama, mogu se pronaći i na: Global Transformations Website, <http://www.polity.co.uk/global/>.

Held, D.; McGrew, A.; Goldblatt, D.; Perraton, J., *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Polity Press, Stanford 1999.

Hirst, P., Thompson, G., »Global Myths and National Policies«, *Renewal*, Vol. 4, No. 2, 1996b.

Huntington, S., *The Clash of Civilizations*, Simon and Schuster, New York 1996.

Hoogvelt, A., *Globalisation and the Postcolonial World: The New Political Economy of Development*, Macmillan Press, London 1997.

Kellner, D., »Theorizing Globalization«, *Sociological Theory*, Vol. 20, No. 3, 2002.

Keohane, R. O., »Hobbes's Dilemma and Institutional Change in World Politics: Sovereignty in International Society«, u: H-H. Holm, G. Sorensen, (ur.), *Whose World Order? Uneven Globalization and the End of the Cold War*, Westview Press, Boulder 1995.

Linné, T., »Globalization: Winners and Losers«. Preuzeto sa: [http://www.iehei.org/bibliotheque/Anna DIMITROVA.pdf](http://www.iehei.org/bibliotheque/Anna%20DIMITROVA.pdf).

McMichael, P., *Development and Social Change*, Pine Forge Press, Thousand Oaks, 2000.

Michael, B., »Theorising the Politics of Globalisation: A Critique of Held *et al.*'s 'Transformationalism'«. Preuzeto sa: <http://www.fatih.edu.tr/~jesr/Globalisation.pdf>.

Neeraj, J., *Globalisation or Recolonisation*, Pune: Elgar, 2001.

Ohmae, K., *The End of the Nation State*, Free Press, New York 1995.

Pečujlić, M., »Globalizacija – dva lika sveta«, u: *Aspekti globalizacije*, priredili V. Pavićević... [et al.]. Preuzeto sa: <http://www.bos.org.yu/materijali/aspekti.pdf>.

Perović, M. A., *Praktička filozofija*, Grafomedia, Novi Sad 2004.

Robertson, R., *Globalization*, Sage, London 1992.

Rosenau, J. N., *Along the domestic-foreign frontier*, Cambridge University Press, Cambridge 1997.

Scholte, A. J., *Globalization – a critical introduction*, Palgrave, Basingstoke, Hampshire 2000.

Stiglitz, J., *Globalization and Its Discontents*, Penguin Books, London 2001.

Vuletić, V., »Rivalski pristupi u izučavanju globalizacije«, u: *Aspekti globalizacije*, priredili V. Pavićević... [et al.]. Preuzeto sa: <http://www.bos.org.yu/materijali/aspekti.pdf>.

Waters, M., *Globalization*, Routledge, London 1995.

Weiss, L., *The Myth of the Powerless State*, Cornell University Press, Ithaca 1988.

World Bank Research, »Globalization, Growth and Poverty: Building an Inclusive World Economy«, *The World Bank Group*, 2002. Preuzeto sa: <http://econ.worldbank.org/prt/subpage.php?sp=2477>.

Željko Kaluderović

The Concept of Globalization

Abstract

The exploring of the concepts of globalization is, in many of its elements, multilayered and diffuse and therefore it is not simple even to list all of the spheres of its application, as well as the ways in which it manifests itself. Multidimensionality of the definition is made even more difficult due to the fact that globalization is not some kind of a state, but a process, so the difficulties of its conceptualization are related to the thematic rational approach to this process. Having analyzed the most famous definitions of globalization, the author concludes that the globalization in its substantiality is related to the de-territorialization and re-territorialization of socio-economic, political and cultural space. In other words, globalization brings about the density i.e. compression of the space as well as the time, which results in the increase of interpersonal relations and greater velocity and flowability of communication among people. Finally, according to the author, globalization is a complex, ambivalent and also a controversial process, which enables the spread of interconnectedness and deepening of social relations among different factors in almost all aspects of modern life.

Key words

globalization, concept, de-territorialization, re-territorialization, space, time, David Held, hyperglobalists, sceptics, transformationalists